

כא פיררבה וחסאתם פי כבדה מאד: ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה. ארי סגיאת, וחוכתהון. ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי קען נאדון, הקבילתהון, דעלת

רס"ג (כא) ארדה נא, אוריד פקודת הפחדה. עשו כלה ואם לא אדעה, עשו כולם אם לאו.

רשב"ם (כא) עשו כלה. פסק יש בינתיים, להפריד את הדבר, כלומר אם כן עשו, אעשה אותם כלה.

רמב"ן להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה. וכן דעת כל המפרשים כי עם אברהם ידבר. ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים, לומר כי כאשר אמר השם לאברהם כנסו האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה, עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר, והאריך בתפלתו עד שכאו האנשים סדומה, ואז נגש אברהם ואמר האף תספה. או יהיה פירושו⁷⁴ ששב לבאר עורנו עומד לפני ה', כי נגש אברהם ואמר האף תספה. והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף ה', והיה עוד מכוינ דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובה לדבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא, והאריכו כל היום בזה, וילך ה' בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם, ובאו שני המלאכים סדומה. זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים, יזעקו וישועו מזרוע רשעתם. והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה, או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחסאתם כבדה מאד, אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחסאתם שגדלו מאד ארד ואראה, אם כלם חטאו אעשה דין בהם, ואם לא, אדעה מי החוטאים. וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה. ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב, אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות, כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה, ואם לא אדעה מה אעשה בהם, ופקדתי בשבט

כי אחרי שהלכו המלאכים אמר ה' אל אברהם זעקת וכו'. הפסוק נכנס כאן, כדי להודיע זמן המאמר. 74 כלומר, לא שעמד בתפלה קודם ואחר כך אמר האף תספה, אלא שאף תספה היא התחלת התפלה.

ספורנו גודל חסדיו¹⁸ גם לרשעים, ומשפטיו¹⁹ נגד הבלתי שבים, ושמרו... לעשות צדקה ומשפט. למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל יתברך היה להביא על אברהם את אשר דיבר באמרו "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו" (יז ז).

(כ) ויאמר ה'. אז התחילה הנבואה שהיא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו "וירא אליו" (פס' א).

(כא) ארדה נא. ארד לסוף תכלית רשעם, שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה, כענין "הבה נרדה ונבלה שם שפתם" (יא ז), כמו שהתבאר למעלה²⁰. ואראה הכצעקתה. אראה זה בפועל²¹ בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב, וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה העונש הגדול [עשו כלה. עשו כולם²², שאין ביניהם מוחה, כמו "כלה גרש יגרש" (שמות יא א), שענינו כלם, וגם זה נודע בשליחות המלאכים, שנאמר בו "כל העם מקצה" (יט ד), ואין מכלים.

18 צדקה. 19 משפט. 20 יא. ה. 21 מה שאני יודע כבר עליהם, ואין כאן חוסר ידיעה של הקב"ה ח"ו. 22 מבאר (נגד הפסיק, ר' רש"י) כמו "עשו

(כא) ארדה נא [ואראה]⁶³, למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות רש"י אלא בראיה, הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה⁶⁴. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם. הכצעקתה, של מדינה⁶⁵. הבאה אלי עשו, ואם⁶⁶ עומדים במדרם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במדרן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן, וכיוצא בו מצינו במקום אחר: ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה), ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד חיבה מחברתה. ורבותינו דרשו: הכצעקתה, צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה על שנתנה מזון לעני, כמפורש בחלק⁶⁷.

[63] ע"פ ד"ר. ועי' דברי דוד. 64 לעיל יא. ז. 65 מדמאר לשון יחידה, דאל"כ הוה ליה למימר הכצעקתם כמו שאמר חטאתם (דבך טוב). 66 ע"פ כ"ע. י"ג. וכן. 67 סנהדרין קט. ב.

(כא) וי"א הכצעקתה הבאה אלי. אם כן עשו, אעשה בהם כלה²⁸. ראב"ע ואם לא אדעה. ארחם אותם, וכן יפרשו וידע אלהים (שמות ב כה). ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת²⁹, כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל, ולא על דרך חלק³⁰. והעד כי זה הפירושו הוא האמת, ואם הוא סוד גדול, שאמר אברהם האף תספה³¹. ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימא, כעבור האל"ף שהוא מהגרון, שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו³².

28 כליון. 29 כלה — כולם. כמו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות יא. א). 30 ראב"ע מסביר את הצורך בידיעה מיוחדת אם כולם חטאו, עד שהתורה נותנת דימוי מלשון בני אדם, שה' ירד ויראה. ה' הוא הכל — כלל את כל העולם, יודע כל חלק — פרט בדרך כל — כלל, ולא בדרך חלק — פרט פרט. השגחה פרטית. 31 בדרך של כלל. כי אם בדרך של השגחה פרטית — של חלק יצולו הצדיקים ועל כך ניגש לתפילה. 32 ה"א התימא — השאלה מנוקדת בחטף פתח. לפני האותיות הגרוניות ולפני שוא היא מנוקדת כפתח.

זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן שאר ארץ חמשת המלכים, כי רד"ק כלה נשחתה בחטאתם והיא בכלל ארץ הכנען שזכר למטה²⁹, וכן אמר משה רבנו כמהפכת סדום ועמורה ארמה וצבויים (דברים כט כב), וכן אמר הנביא איך אתנך כאדמה אישך כצבויים (הושע יא ח), אבל זכר סדום ועמורה כי הם ראשי הממלכות האלה וסדום היתה אם לכולם, כמו שאמר ביחזקאל סדום ובנותיה (יחזקאל טז ג) ופי' זעקת, שהיו זועקים העשוקים בין מהם בין מארצות אחרות שבאים או עוברים שם, זועקים חמס מרוב העשוקים, אף על פי שהיו עושים תועבות [אחרות]³⁰ לא נחתם [גזר]³⁰ דינם אלא על החמס כי לא יסבול האל החמס לאורך זמן כי הוא הפסד ישוב העולם כמו שראינו גם כן באנשי דור המבול³¹. וחטאתם, חטאתם בחמס, כלומר כי זעקתם אינה בחנם כי חטאתם כבדה מאוד. ויד עני ואביון לא החזיקה שאומר בנבואת יחזקאל (טז מט) הוא בכלל הזעקה, כי העניים זועקים מרעב ואין להם פורש יד.

(כא) ארדה נא ואראה, ענין הירידה פירשנו בפסוק וירד ה' לראות את העיר (לעיל יא ה) ואמר, ואראה כמו שאמר שם לראות³², אף על פי שהכל גלוי וידוע לפניו ית' נכתב זה ללמד לבני אדם שלא ימהרו במשפטם, שהרי האל אמר לראות ואמר

29 יט. כח. 30 השלמתי ע"פ שאר כ"י והנדר. 31 לעיל יא. ג. ראה ברד"ק שם לפסוק יג. 32 כנ"ד: סר לראות וצדק לשמות ג. והוא שיכוש שאין עניינו לכאן, אלא הכונה כמו שאמר שם בפסוק הנוכח וירד ה' לראות.

(2)

(בראשית יח, יט): לְמַעַן הֵבִיא ה' עַל אַבְרָהָם וְגו', תִּגְי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי אוֹמֵר, כֹּל מִי שֵׁישׁ לוֹ בֶּן יָגַע בַּתּוֹרָה כְּאֵלוֹ לֹא מֵת, שְׁנֵאמַר: לְמַעַן הֵבִיא ה' עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו לֹא נֵאמַר, אֲלֵא אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עֲלָיו.

וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סֹדִם וְעַמָּהּ כִּי רָבָה (בראשית יח, כ), רַבִּי חֲנִינָא אָמַר רַבָּה וְהוֹלֵכֶת. רַבִּי בְּרַכְיָה מִשֵּׁם רַבִּי יוֹחָנָן שְׁמַעְנֵנוּ בְּדוֹר הַמַּבּוּל שְׁנֵדוֹנוּ בְּמַיִם, וְהַסְדּוּמִים שְׁנֵדוֹנוּ בְּאֵשׁ, מִיָּנִין לִתְנוּ אֵת הָאִמּוֹר בְּזָה בְּזָה, תִּלְמוּד לומר רַבָּה, רַבָּה לְגִזְרָה שְׁוֵה.

5

"And the men turned (faced) from there" (Gen. 18:22) - this proves that angels do not have a back [of the head] (i.e. they went one way but could still face the other). "And they went towards Sodom but Abraham remained standing before Hashem" Rabbi Simon said: "This is a correction of the scribes [rather than saying] that the Shechinah (Divine Presence) would wait for Abraham."

אַרְדָּה נָא (בראשית יח, כא), תִּגְי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, זוֹ אַחַת מֵעֲשָׂר יְרִידוֹת הָאִמּוֹרוֹת בַּתּוֹרָה. אָמַר רַבִּי אָבָא בַר כְּהֵנָא מְלַמֵּד שְׁפַתְחָ לְהֵם הַמְּקוֹם פֶּתַח שֶׁל תְּשׁוּבָה, שְׁנֵאמַר: אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבְּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָלָה, כָּלָה הֵן חֲיָבִין, וְאִם לֹא אֲדַעָה, אוֹדִיעַ בְּהֵן מִדַּת הַדִּין בְּעוֹלָם. אָמַר רַבִּי לׁוֹי אֶפְלוּ אֲנִי מִבְּקֵשׁ לְשִׁתְּקָהּ, דִּינָה שֶׁל רִיבָה אֵינִי מְנִיחַ אוֹתִי לְשִׁתְּקָהּ. מֵעֲשָׂה בְּשִׁתִּי נַעֲרוֹת שִׁירְדוּ לְשִׁתוֹת וְלִמְלֵאת מַיִם, אָמַרְהָ אַחַת לְחֻבְרַתָּהּ לְמָה פָּנִיךָ חוֹלְנִיּוֹת, אָמַרְהָ לָּהּ כָּלוּ מְזוֹנוֹתֶיךָ וְכִבֵּר הִיא נְטוּיָה לְמוֹת, מָה עֲשִׂתָּה מְלֵאָה אֵת הַכַּד קָמַח וְהַחֲלִיפוּ נְטִלָה זוֹ מֵה שְׁבִיד זוֹ, וְכִיּוֹן שֶׁהֲרִגִישׁוּ בָּהּ נְטִלוּהָ וְשָׂרְפוּ אוֹתָהּ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶפְלוּ אֲנִי מִבְּקֵשׁ לְשִׁתְּקָהּ, דִּינָה שֶׁל נַעֲרָה אֵינִי מְנִיחַ אוֹתִי לְשִׁתְּקָהּ, הֲדָא הוּא דְכָתִיב: הַכְּצַעֲקָתָהּ, הַכְּצַעֲקָתָם אֵינִי אוֹמֵר אֲלֵא הַכְּצַעֲקָתָהּ, וְאֵיזוֹ זוֹ דִּינָה שֶׁל נַעֲרָה. אָמַר רַבִּי יְרֵמְיָהּ בֶּן אֶלְעָזָר עֲקָר שְׁלוֹתָהּ שֶׁל סְדוֹם לֹא הִיְתָה אֲלֵא חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, וּמֵהֶם עֲשָׂרִים וְחֲמִשׁ שָׁנָה הִיְתָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַעִישׁ עֲלֵיהֶם הָרִים וּמְבִיא עֲלֵיהֶם זֹעוֹת כְּדִי שִׁיעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, וְלֹא עָשׂוּ, הֲדָא הוּא דְכָתִיב (איוב ט, ה): הַמַּעֲתִיק הָרִים וְלֹא יָדְעוּ, וּבִסּוּף (איוב ט, ה): אֲשֶׁר הִפְכֶם בְּאִפּוֹ.

(9) "Far be it from You." R' Yudan said, "It is far from You"; "It is outside for You." R' Aha said, "Halila" "Halila" twice. There is a desecration of the name of Heaven in the

שאין ענין תקון סופרים על אשר לקחוהו בעלי הדין. ועוד כי רוב המלות ההן השמונה עשרה אין בחלופם שום ענין שיתלוק או יסייע שום אמונה כאשר תראה צעיניך אם עמדת עליהם, ועוד צספר ההוא בענמו מפורש ענינו.

והגנבי כותבין כדי שיתצונן כל צן דעת צהן ואם יש שום ספק צמה שאמרת, וכן כתוב שם 97. י"ח דברים כחוצים צמקרא ואינם כחוצין כתקון, וחכמי ישראל קורין אותן תקון סופרים, לא שתקנו אותן שמתקו וכתבו, אלא מה שכתב משה רבינו ע"ה צמורה ומה שכתבו הנביאים צשאר ספרים ממחלה מה שכתבוהו על כנוי כחצוהו, והסופרים לא חסרו ולא יתרו ורק ראויין להקרות צכנוי כחצן, ואלו הן. א' ויפנו משם האנשים ואצרהם עודנו עומד לפני ה' 98. וה' היה עומד לפני 99 אצרהם היה לו לומר אלא שכנה הכתוב. וכן אתה מוצא צראש הענין כתיב ממחלה 100 וירא אליו ה' וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וגו' ואמר למלאכים יוקח נח מעט מים ורחצו וכל הענין, ומאחר שגמל חסד למלאכים ופנו והלכו להם שנאמר ויפנו משם האנשים, ועדיין שכינה מעבדת לאצרהם וה' עומד לפני אצרהם, אלא שכנה הכתוב. צ' ואם ככה את(ה) עושה לי הרגני נח הרגו ואל תראה צרעתי 101, צרעתך 102 היה לו לומר אלא שכנה הכתוב שכנגד הקצ"ה אמר משה. ג' אל נח תהי כמת אשר צלאחו מרחם אמו ויאכל חצי צשרו 103. והיה לו לומר מרחם אמו אלא שכנה הכתוב. ד' ויאכל חצי צשרו 103. צשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב. וכן אתה מוצא שאחין של אדם צצשרו שנאמר 104 כי אחינו צשרנו הוא. ה' צעון אשר ידעתי 105 כי מקללים להם צניו 106. מקללים לי היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. וכן אתה מוצא צצני עלי שלא צו אלא שכינה וכן הוא אומר צזהם 107 למה צצעטו צוצחי וצמנחתי. ועוד נאמר 108 ועתה חלילה לי נאום ה' כי מצצדי אכצד וצווי יקלו, למדת שלא צו אלא שכינה. ו' חולי יראה ה' צצעיני 109. צעניו היה לו לכתוב אלא שכנה. ז' אין לנו חלק צדוד ולא נחלה צצן ישי איש לאלהיו ישראל 110. איש לאלהיו 111 היה לו לומר אלא שכנה הכתוב. ח' והנה שולחים אל אפס את הזמורה 112. אל אפי היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. ט' הלל אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות 113. ולא תמות היה לו

לומר אלא שכנה הכתוב. י' ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותה 114. אותי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב. י"א כי הנוגע צהם כנוגע צצבת עינו 115. עיני היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. י"ב ועמי המיר צצודו 116. צצודי היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. י"ג ואהיה עלי למשא 117. עליך היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. י"ד צצודם צקלון אמיר 118. צצודי היה לו לכתוב 119 אלא שכנה הכתוב. ט"ו וירשיעו את איוב 120. הדין כלפי מעלה היה אלא שכנה הכתוב. י"ו ותשוח עלי נפשי 121. עליך נפשך היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. י"ז וימירו את צצודם צצצנית שור אוכל עשב 122. צצודי 123 היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב. י"ח אלו 124 י"ח דברים תקון סופרים ודקדוקיהם משוצחים. לשון 125 אותו תקון סופרים.

ועתה ראה אם יש צכאן חלוף או מקום זיוף, שהרי ציאר שם צפירוש שלא חסרו ויתרו על מה שכתוב צמורת משה ע"ה ומה שכתבו הנביאים צשאר ספרים צמחלה, אלא צדקדקו ומלאו לפי ענין כל אחד ואחד מן הכחוצים ההם שעיקר הכונה לא היתה כמו שנראה ממה שנכתב צספר, אלא צד כונה אחרת ולא היה לו לכתוב כן אלא כן, ולא קראום צתקון סופרים אלא על צדקדקו ופירשו שהם כנויים. וכן אתה רואה צצכלם אמרו אלא שכנה הכתוב, מלו אותו צכנוי הכתוב ולא צמתקון החכמים. ועוד ראה איזה ענין יאל להם צחלוף זה לכייע או לחלוק שום דת או שום אמונה. ועוד שהם הזכירו ומה 126 שכתוב ומה שהיה להם ראוי, ואם החליפו הם מה חועלת יעלה צידם, שהרי גלו לנו צמה היה החלוף וכל הצא אחריהם ישיב הכחוצים כמו שהיו, ואם כן הנה שהחליפו ולצסוף לא חעלה צידם מן החלוף חס ושלום. היאמין זה מי שיש לו מוח צקדקדו. ועוד מלצד אלו יש אחרים צכחוצים שהם על דרך הכנוי, הזכירום חכמים צמקומים מפוזרים צחלמוד וצמדרשות, ומתו כל הצאן 127, לא היתה הכונה אלא על הילדים שהיו רצים 128, אלא שכינה המיתה צצאן 129. וכן וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר וכו' 130, שלא היתה הכונה אלא כנגד פרעה, והיה לו לכתוב ומרד אתה ומשתחוה לי, אלא שכנה הכתוב מפני צכוד המלכות 131. ואף על פי שלא מנו שם אלא אלו הי"ח דברים, צכר 132 צכל הכללים הצאים צספרי

לא נמות. 114 מלאכי א, יג. 115 זכריה ב, יב. ובמקרא, הנוגע בכס נוגע. 116 ירמיה ב, יא. 117 איוב ז, כ. 118 הושע ד, ז. 119 היינו כבודי בקלון המירו, וכמו שפי' בתרגום שם. 120 איוב לב, ג. 121 איכה ג, כ. 122 תהלים קו, כ. 123 נדצ"ל כבודו שהרי אין אלו דברי ה' אלא דברי המשורר. 124 כאן היה חסרון בכת"י. וראה מנחת שי זכריה ב, יב שמנה בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו לאחד, וחשב עוד שנים לאהליך שבמלכים א יב, טו ושברדה"ב י, טו. ולפי הגירסא שלפנינו נראה שזהו שנחסר בכאן, וחשב לשניהם אחד, שעל אותו מעשה שבמלכים קאי בדברי הימים. 125 צ"ל עד כאן לשון. 126 צ"ל מה. 127 בראשית לג, יג. 128 צ"ל רכים. 129 ל"מ כן בדברי רז"ל. ועי' רמב"ן שם. 130 שמות יא, ח. 131 ראה רש"י שם. 132 צ"ל כבר אמרו. עירובין כז, א.

97 בסוף הדברים כי רבינו שזהו לשון תקון סופרים, וברא"ם במדבר יא, טו הביא שכן מצא בס' ישן. 98 בראשית יח, כב. 99 ברש"י שם, על. 100 שם פסוק א-טו. 101 במדבר יא, טו. 102 ברש"י שם כי ברעתם, וקאי כלפי ישראל. ולגי' שלפנינו הפי' הוא דרעת ישראל כלפי מעלה היא, ובכל צרתם לו צר. וצ"ל דהלמ"מ היא שכן היה ראוי ליכתב, דאל"כ שמא באמת רעתם היה לו לומר. ואין לומר שבוה לא היה הכתוב מכנה, שהרי אף במה שאינו כלפי מעלה מצינו כינוי, כחצי בשרו דלהלן. 103 במדבר יב, יב. 104 בראשית לו, כב. 105 צ"ל ידע. 106 שמואל א ג, יג. 107 שם ב, כט. 108 שם פסוק ל. ובמקרא, נאם ה' חלילה לי. 109 שמואל ב טו, יב. 110 שם כ, א. 111 צ"ל לאלהיו. ועי' ילקר"ש שמואל רמז קו. 112 יחזקאל ח, יז. ובמקרא, את הזמורה אל אפס. 113 חבקוק א, יב. ובמקרא,

ד **אני מאמין** באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון.

ה **אני מאמין** באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל, ואין לזולתו ראוי להתפלל.

ו **אני מאמין** באמונה שלמה, שכל דברי נביאים אמת.

ז **אני מאמין** באמונה שלמה, שנבואת משה רבנו עליו השלום היתה אמתית, ושהוא היה אב לנביאים, לקודמים לפניו ולבאים אחריו.

ח **אני מאמין** באמונה שלמה, שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום.

ט **אני מאמין** באמונה שלמה, שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו.

י **אני מאמין** באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם, שנאמר: היצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם.¹

יא **אני מאמין** באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו.

יב **אני מאמין** באמונה שלמה, בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה אטחה לו בכל יום שיבוא.²

יג **אני מאמין** באמונה שלמה, שתהיה תחיית המתים בעת שיעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים.

לישועתך קניתי יהודה.³ קניתי יהודה לישועתך. יהודה לישועתך קניתי לפורקנה סברית יהודה.⁴ סברית יהודה לפורקנה. יהודה לפורקנה סברית.

(1) תהלים לג:טו (2) ע"פ חבקוק בג (3) בראשית מט:יח (4) תרגום אונקלוס שם

במדבר יא בהעלותך

פז

לְאֲבֹתָיו: מֵאֵין לִי בָשָׂר לְתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לְאֹמֶר תְּנֵה־
לָנוּ בָשָׂר וְנֹאכְלָהּ: לֹא־אוּכַל אֲנֹכִי לְבִדִּי לְשַׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי
כָבֵד מְמִנִי: וְאִם־כִּכָּה | אֶת־עֲשֵׂה לִי הֲרִגְנִי נָא הֲרֹג אִם־מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְאֶל־אַרְאֶה בְּרַעְתִּי:

י. לְאֲבֹתָיו: מֵאֵין לִי בָשָׂר לְתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לְאֹמֶר תְּנֵה־
ד. לָנוּ בָשָׂר וְנֹאכְלָהּ: לֹא־אוּכַל אֲנֹכִי לְבִדִּי לְשַׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי
טו. כָבֵד מְמִנִי: וְאִם־כִּכָּה | אֶת־עֲשֵׂה לִי הֲרִגְנִי נָא הֲרֹג אִם־מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְאֶל־אַרְאֶה בְּרַעְתִּי:

טו. וְאִם כָּבֵד מְמִנִי לִי, קִטְלוּנִי כְעַן מִקְטוּל, אִם אֲשַׁפְּחִית רַחֲמִין קְדָמְךָ, וְלֹא אֲחִזִּי בְּבִשְׂתִי:

רס"ג (יד) לא אוכל וגוי איני יכול לבדי לנהלם כי כבוד.
(טו) ואם ככה וגוי, ואם כבר גזרת עלי את זאת בעונש הרי טוב לי שיהא ענשי מיתה.

(טו) ואם ככה את עשה לי, תשש כחו של משה כנקבה¹⁶ רש"י כשהראהו¹⁷ הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם, על זאת אמר לפניך: אם כן הרגני תחילה. ואל אראה ברעתי, "ברעתם" היה לו לכתוב¹⁸, אלא שכיהנה הכתוב¹⁹, וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון הלשון²⁰.

רמב"ן הכל מליצה באם, וטעמו כמו האנכי הרייתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו, והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון. ואמר אומן¹² כי הוא אומן, לא אומנת.

16 ר"ל, לפיכך דיבר גם אל ה' בלשון נקבה לרמז לו על כך (ספר הזכרון). וראה רמב"ן וחוקני. 17 ספרי שם. 18 בדברי יוד" מציין לרש"י באיוב לב ג, שכתוב: "ברעתך" היה לו לכתוב היינו שרעה בעיני הקב"ה באבן של ישראל ח"ו, וכ"ה בספר עיקרים מאמ"ג, כב. 19 מכילתא בשלח שירא"י, תנחומא בשלח טו. 20 ראה רש"י בראשית יח כב.

(יד) וטעם לא אוכל אנכי לבדי, לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם, ועוד אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים כמנהגם לאמר לו, למה העליטנו ממצרים (להלן כ ה), והוא שיתן להם בתפלתו כל משאלותם ותאותם יביא להם¹³, אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישכחו חמתם וידברו על לבם בעת תלונתם. ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם.

(יג) מאין, במ"ם שם מקום⁶⁵, ובלא מ"ם כמו לא. ונמצא מלת ראב"ע הן אתם מאין (ישעי' מא כד)⁶⁶.

(יד) כי כבוד, פעל עבר, כמו כי זקן יצחק (ברא' כו א), או יחסר הוא⁶⁷.

(טו) את, לשון זכר ונקבה⁶⁸, כמו לך, גם כך, ועמך ואתך⁶⁹, ואתה לשון זכר לבדו⁷⁰. הרגני, כמו המיתני, זה עשה לי בצדקתך, ובעבור פיוסי⁷¹. וזה טעם (ו) אם מצאתי חן בעיניך. ואל אראה, עוד ברעה שאני בה, ואין צורך לתקון הסופרים⁷².

(טו) ואם ככה את עושה לי, "תשש כחו של משה כנקבה 12 בלשון זכר ולפי הנ"ל היה צריך לומר אומנת. 13 ע"פ תהלים עז כט.

65 מאיזה מקום. 66 במובן מלא כלום. כלומר, אין במובן לא. 67 צורה זו היא גם כעבר נטתר, גם בהווה יחיד. אילו היה כתוב: כי הוא כבוד ממני היה בהווה. 68 שלש פעמים במקרא נמצא את לזכר: כאן; וברים ה כד; יחזקאל כח די. 69 מלות אלה באות בהפסק בצורה של נקבה גם במין זכר. 70 אתה רק לזכר. 71 עשה זה בגלל צדקתך על דיבורי המהיר נגדך ובגלל פיוסי אותך על כך. 72 ראה רש"י.

בהם. ולפי זה לא יקשה מה שמקשים העולם, למה לא נתן להם הקב"ה רוח אחרת. וכן מוכח הפסוק שאחר כך ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים (שם כה), אבל אלרד ומידד שנשאררו במחנה נתן הקב"ה את רוחו עליהם, ולא משל משה, כדכתיב ותנח עליהם הרוח (שם כו), מאת ה' ולא מאת משה, כמו שאר שבעים זקנים שהיה עליהם רוח משה, וכשאמר יהושע כלאם (שם כח), ויאמר משה המקנא אתה לי מי יתן כל עם ה' נביאים (שם כט), כאלו שנים, כי יתן ה' את רוחו עליהם (שם) כמו על אותן שנים, ולא היה נוטל מרוחי אשר בקרבי.

(יג) מאין לי בשר, הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת ספורנו להם, ואם כן כשהם בוכים עלי ואומרים "תנה לנו בשר", כאילו יש לאל ידי, ושעל ידי בכייתם אעשה רצונם, אין זה אלא לנסות אם הנהגתי במצותך, ומה אשיג מאתך בעדם.

(יד) לא אוכל אנכי לבדי, וצריך שתשתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם.

(טו) ואם ככה את עושה לי, ואם אתה השלם נמנע משלימות ההנהגה הראויה מאתך ותנהיגם ככה, באופן חסר, כהנהגת נקבה⁴³, בשבילי ולכבודי, ולא תשתף אחרים עמי כדי שלא לפגום כבודי. הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך, כדי שתוכל למנות אחרים, שעל ידם תהיה הנהגת העם שלימה, כמו שאמרו ז"ל⁴⁴ על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד. ואל אראה ברעתי, ברעת חסרון ההנהגה המסובבת בגללי, כי זה יהיה קשה עלי מן המות.

(יד) לא אוכל אנכי לבדי, לאחר שבערה האש בקצינים שבמחנה אמר משה כך, כי בעודם חיים היו נושאים עמי במשא העם. (טו) ואם ככה את עושה לי, פירש"י: תשש כחו של משה כנקבה. פירוש¹⁷ שרוי בצער ובכעס היה, ולא היה יכול לגמור הדבר ולומר "אתה" ואמר אליו: את, כאדם המתאנח שבתחילת אנחתו אינו יכול לגמור נשימתו¹⁸. וי"א¹⁹ תיבת את, לך, כך, אתך, לשון זכר ולשון נקבה. ואל אראה ברעתי, אל אראה עוד ברעה שאני בה.

43 ולוה אמר 'את עושה' (לשון נקבה) ביחס להקב"ה, שהנהגתו אינה נראית שלמה, באשמת השליח. 44 ר' תענית ה ב ותוס' שם.

17 נכונתו ליישב מה שקשה על רש"י, שהרי משה אמר לה: את. 18 כן פי' הרא"ש, וראה פי' הריב"א שמביא דברי רבינו ומעיר עליו: "ולפי הנראה דוחק גדול למבין, ועוד אין אנו צריכין לפירוש זה, שהרי בכמה מקומות דרשו חז"ל חסר ותיירי אע"פ שאין עיקר הדרשה ידועה מהם וכי". 19 ראב"ע.